

Ratne reparacije i njihova sudbina nakon Prvog svetskog rata – slučaj Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca

REZIME: Rad obrađuje problem procene i naplate ratne štete nakon Prvog svetskog rata budući da je to pitanje predstavljalo najveći kamen spoticanja prilikom zaključenja mirovnih sporazuma između Antante (zemalja pobednica) i bloka Centralnih sila (poraženih zemalja). Da nisu samo velike sile bile zainteresovane za ishod ovog pitanja pokazuje i slučaj Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, koja je dobar deo svojih izvora finansija planirala upravo na očekivanim ratnim reparacijama. Računajući na ugovorene anuitete, prva jugoslovenska država je raspisala jedan od najvećih unutrašnjih zajmova (emitujući obveznice ratne štete) koji je na kraju doživio potpuni fijasko. Naime, međunarodne prilike izazvane velikom (svetskom) ekonomskom krizom dovele su do jednostranog proglašenja moratorijuma na isplatu nemačkih obaveza, što je dovelo do potpune obustave plaćanja dugova po osnovu ratne štete.

KLJUČNE REČI: *Versajski mir, ratne reparacije, Konferencija u banji Spa, Jangov i Dozov plan, Huverov moratorijum, Kraljevina SHS / Jugoslavija*

U pravnoj terminologiji pod pojmom *ratnih reparacija* se najčešće podrazumeva materijalno obeštećenje koje pobedena država plaća državi pobednici za evidentno pričinjenu ratnu štetu – na osnovu prethodno potpisanih sporazuma i mirovnih ugovora. Ne ulazeći na ovom mestu u polemiku da li je poražena strana u ratu prethodno bila agresor, odnosno da li je pobednik prethodno bio žrtva, i da li je svaki mir pravedan – razloge za naplatu ratnih reparacija možemo tražiti u želji da se materijalno kazni gubitnik i da se stvarno naplati ratna šteta, ali i da se ostvari bolji ekonomski i društveno-politički položaj pobednika, kao i da se prebace sopstveni troškovi rata na pobedenog i na taj način umanj njegov privredni potencijal [Perazić, 1986; Vučinić, 2006].

Prve norme koje su regulisale ovu problematiku usvojene su na *Haškoj konvenciji (IV) o zakonima i običajima rata na kopnu*, potpisanoj 18. oktobra 1907, koja je stupila na snagu 26. januara 1910. U ovom dokumentu istaknuto je načelo odgovornosti države (a ne pojedinca) za sva dela koja su u suprotnosti sa međunarodnim ratnim pravom (zločini protiv čovečnosti, genocid i dr.). Princip kolektivne odgovornosti je bio nedeljiv i nije razlikovao zaraćene strane prema aktivnoj (agresorskoj), odnosno pasivnoj (odbrambenoj) ulozi.¹ S tim u vezi je bila i odluka o ratnim reparacijama

---

¹ Ovo načelo će važiti do Potsdamske konferencije (1945), kada će kolektivnu odgovornost zameniti princip pojedinačne – lične odgovornosti.

– odnosno da države treba da budu subjekti koji će platiti, ali isto tako i primiti troškove ratne odštete [Kovačević, 1993: 33–41].

Uključivanje ratnih reparacija u mirovne pregovore nakon Prvog svetskog rata na Versajskoj konferenciji trebalo je da prekine dotadašnju praksu naplate ratne odštete koja je bila više u funkciji supremacije političkog i ekonomskog položaja pobednika, odnosno saturacije gubitnika, negoli da obezbedi naplatu stvarno pričinjene materijalne štete koju su zemlje pobednice pretrpele u toku rata od poraženih zemalja. Sistem kontribucija koji je do tada važio nije bio pravedan i često se uzimao aproksimativno – bez ikakve evidencije, tako da je neretko odšteta bila ne samo netačna i nepravedna, nego se vrlo često „namirivala“ iz ratnog plena – opljačkanih vrednosti u toku rata ili iz anektiranih teritorija. Kako postojeće međunarodno ratno pravo nije posedovalo eksplicitnu regulativu o reparacijama, uoči pariskih pregovora prevladalo je mišljenje da ustanova reparacija nadilazi građanskopravnu sankciju i evoluiru u sankciju za međunarodni delikt. Tako se pod terminom reparacija podrazumevala ne samo odgovornost za rat i njegove posledice, nego i obaveza naknade ekonomske štete i štete kao sankcije za međunarodni delikt [Andrassy, 1978].

Atmosfera koja je vladala uoči Versaja samo je dodatno podgrejavala ionako vrelu političku scenu Evrope. Britanski i francuski premijeri, Dejvid Lojd Džordž (1863–1945) i Žorž Klemanso (1841–1929), su u predizbornim kampanjama obećavali svojim biračima da će „Nemcima isprazniti džepove“. Za razliku od njih, američki predsednik Vudro Vilson (1856–1924) se plašio da London i Pariz „ne zakolju kokošku koja nosi zlatna jaja“, smatrajući da se odšteta može naplatiti samo ako Nemačka ostane platežno sposobna. Nastali sporovi oko visine odštetnog zahteva već tada su mogli a priori dovesti u pitanje i sam ishod Pariske mirovne konferencije. Francuzi su proračunali da Nemačka treba da plati 480 milijardi zlatnih maraka (oko 24 milijarde funti sterlinga), dok je američki ekspert Džozef Devis smatrao da je od Nemačke moguće naplatiti samo 25 milijardi dolara, odnosno gotovo upola manje od francuskog predloga [Гуч, Јовановић, 1933: 577].

Pariska konferencija je otpočela sa radom 18. januara 1919, i po osnovu ratnih reparacija trebalo je da odgovori na tri ključna pitanja. Prvo, ko sve ima pravo na odštetu i šta se sve ubraja u reparacije. Američka delegacija je u ovom pogledu bila na stanovištu da se u reparacije ne mogu ubrajati štete načinjene civilnom stanovništvu (jer je to bilo u suprotnosti sa pozitivnim pravom), dok su evropske delegacije bile suprotnog mišljenja. Na kraju, prihvaćeno je kompromisno rešenje da se pod reparacijama smatra šteta koju je uzrokovao rat svim pravnim i fizičkim licima na prostoru ratnih dejstava, kao i da se ona nikako ne može „zatvarati“ arbitražom preko ostalih ratnih dugova.

Ostala dva pitanja oko kojih se saveznici nisu mogli dogovoriti odnosila su se na ukupnu sumu koja je trebalo da bude isplaćena, kao i na procentualnu participaciju u deobi dosuđene ratne štete. Rešavanje ovih problema odloženo je za jul 1920. godine, kada je sazvana konferencija u belgijskoj banji Spa, za koju se verovalo da će otkloniti sve nedoumice oko ratnih reparacija. U međuvremenu su saveznici ipak primorali Nemačku da potpiše „blanko ček“ na neutvrđeni iznos, s obzirom na to da je nosila

obol isključivog krivca za rat. Osim toga, do zakazane konferencije Nemačka je avansno morala uplatiti 20 milijardi zlatnih maraka [Минц, Панкратова, Потемкин, Тарле, Колчановски, 1951: 24–48].

Konferencija u banji Spa je na predlog *Međusavezničke reparacione komisije* konačno utvrdila visinu štete koju države članice Centralnog bloka treba da plate zemljama saveznicama, i to u ukupnom iznosu od 132 milijarde zlatnih maraka (oko 6,6 milijardi funti sterlinga ili 33 milijarde dolara). Od tog iznosa, samo Nemačka je trebalo da isplati 126,3 milijarde (na rok od 60 godina), dok se ostatak (od 5,7 milijardi maraka) odnosio na Austriju, Mađarsku i Bugarsku, kao i na države sukcesore bivše Dvojne monarhije.

Međutim, u stvarnosti je ova suma bila toliko apsurdna da zbog toga ona u američkim krugovima nikada nije ozbiljno razmatrana. Sličnog stanovišta bio je tada malo poznati britanski ekonomista Džon Majnard Kejnz (1883–1946), koji je, kritikujući ove odluke u knjizi *Ekonomске posledice mira* (1920), nedvosmisleno dokazao da bez obnove nemačke privrede nema ni obnove stabilne liberalne civilizacije i ekonomije u Evropi [Hobsbaum, 2004: 78–79].

Osim ukupnog iznosa, utvrđeni su i udeoni procenti u sumi ratne odštete, prema kojima je Francuska participirala sa 52%, Velika Britanija sa 22%, Italija sa 10%, Belgija sa 8%, Japan i Portugal sa po 0,75%, dok je za Grčku, Rumuniju i Kraljevinu SHS (koja je *via facti* predstavljala Kraljevinu Srbiju) – koje nisu bile zastupljene na ovoj konferenciji – određen iznos koji je procentualno odgovarao udelu od 6,5%.

Kraljevina SHS je prihvatila odluku o deobnom udelu koju je donela konferencija u banji Spa, ali ne i da bude na taj način isplaćena, jer je nekoliko meseci ranije (13. januara 1920. godine) u Parizu potpisan sporazum Drašković–Lušer, kojim je dogovoreno da Kraljevina SHS participira u ukupnoj sumi koju naplate Francuska i Engleska od Nemačke sa 6%.² Prema ovom ugovoru između francuske i engleske vlade, s jedne, i vlade Kraljevine SHS, s druge strane, predviđeno je da se udeli u naplaćenju šteti sve tri zemlje sabiraju, što je pretpostavljalo da bi od sume ukupno obračunatih reparacija ovoj „koaliciji“ pripalo nešto više od $\frac{3}{4}$ iznosa, u čemu bi Srbija participirala sa 6%.

Prevladava mišljenje da je ovaj sporazum bio dvostruko koristan po Srbiju, jer je sudbinu svojih reparacija vezala za realizaciju štete Francuske i Engleske i u slučaju da Reparaciona komisija ne dodeli nikakvu odštetu Srbiji ona bi ipak na osnovu ovog sporazuma dobila svoj udeo iz francuskog i engleskog odštetnog zahteva u razmeri 8:1.

---

² Kraljevina je odmah nakon ujedinjenja pristupila evaluaciji ratom pričinjene štete na celokupnom području nove države, premda su na kraju samo Srbija i Crna Gora dobile pravo na naknadu. Tokom 1919. godine bili su prikupljeni svi podaci od pravnih i fizičkih lica o visini pričinjene ratne štete. Problem su bili jedino predmeti podložni restituciji, zato što pojedinci i državne ustanove nisu bili u mogućnosti da pribave sve potrebne informacije neophodne za pronalaženje i identifikaciju odnetih predmeta, kao i materijalne dokaze da su ih uopšte posedovali (kao, na primer, trofejno oružje iz Vojnog muzeja u Beogradu, čiji su eksponati odneti u Beč i Budimpeštu). Prikupljeni podaci o načinjenoj ratnoj šteti iznosili su preko 13 milijardi zlatnih franaka i sa tim odštetnim zahtevom je delegacija Kraljevine SHS – predvođena Miloradom Draškovićem – otišla u Pariz polovinom januara 1920. godine.

Kako je konferencija u banji Spa redigovala savezničku participaciju za punih 12% od planirane (predviđalo se da bi britanski i francuski udeo iznosio ukupno 86%), to se neminovno odrazilo i na privilegovan položaj Kraljevine SHS. Otuda dolazi do novog potpisivanja sporazuma Kumanudi–Dumer (u Parizu, 20. juna 1921), koji je Kraljevini SHS obezbeđivao sada nešto manji udeo od 5% u odnosu na odštetne iznose koje prime Francuska i Engleska. Za nastalu razliku između pripadajućeg dela predviđenog ovim sporazumom i pripadajućeg dela po osnovu sporazuma Drašković–Lušer, saveznici su se složili da će ga odbiti od ratnog duga koji je Srbija imala prema njima [Архив Србије (АС), Фонд Милана Стојадиновића (37), сигн. 33-243].

Treba napomenuti da su svi mirovni ugovori, potpisani u Versaju, Sen Žermenu, Trijanonu i Neiju, sa zemljama članicama bivšeg Centralnog bloka predviđali obavezno isplate ratnih reparacija u novčanom iznosu ili u naturi, kao i restitucije nađenih predmeta. Međutim, ove obaveze prema Kraljevini SHS ni u jednom članu nisu bile taksativno navedene, tako da je ona bila na kraju primorana da prihvati odštetu na principu „daj šta daš“.

Tako je na osnovu forfet ugovora od 3. juna 1921. godine dobijeno od Nemačke avansno 60 miliona maraka za odvedenu stoku, a ugovorom od 30. septembra 1921. godine dodatno je kompenzovano još 9.320.227,47 zlatnih maraka kroz kontingent od 11.563 konja. Na osnovu Trijanonskog ugovora primljeno je od Mađarske do 1. juna 1922. godine ukupno 37.303,5 tona uglja (iako je sporazumna obaveza predviđala isporuku od 100.000 tona). I sa Bugarskom su na osnovu Nejskog ugovora potpisivani forfet aranžmani, na osnovu kojih je Kraljevini SHS liferovano 50 bikova, 12.000 ovaca, 5.000 konja, 6.000 krava muzara, 4.000 volova za vuču, a umesto 1.000 mazgi isporučeno je dodatno još 400 goveda. Ova stoka je prodata, i za nju je primljeno 13.150.500 dinara, odnosno – po odbitku troškova – unet je u državni budžet kao čist prihod za 1922. godinu iznos od 11.868.295 dinara [АС, 37, сигн. 33-244].

Kako se uglavnom radilo o kompenzacionoj restituciji, prihodi od reparacija su vođeni kao vanbudžetska sredstva, na osnovu kojih su mogli biti trošeni bez izrađenog opšteg plana – najčešće prema momentalnim potrebama. Usled ovakve „recipročne“ politike i odnosa prema novcu dobijenom na ime ratne odštete, sasvim je bilo prirodno očekivati da će se stvoriti brojne afere oko zloupotrebe i nenamenskog trošenja sredstava primljenih na ime ratnih reparacija. Odsustvo kontrole o namenskom korišćenju ovog novca bilo je uzrokovano i činjenicom da se raspolaganje reparacionim sredstvima nalazilo u nadležnosti ministarstva trgovine i industrije i ministarstva pravde sve do 1927. godine, kada je na osnovu *Finansijskog zakona za 1927/28. godinu* usvojena *Uredba o primanju i upotrebi sredstava od ratne odštete*, kojom je novoformirani Odsek za ratne reparacije bio uključen u rad ministarstva finansija [Костић, Максимовић, 1939: 341–396].

Tako su u finansijskom smislu reparacije tretirane kao prihodi nezavisni od budžeta, jer su pristizali sukcesivno i neredovno, često na osnovu tzv. forfet ugovora (u paušalnom iznosu), iako su neretko upotrebljavani da popune one „praznine“ za koje su bila predviđena budžetska sredstva.

U cilju izvršenja obaveza prema svojim građanima po osnovu prijavljenih ličnih

i materijalnih gubitaka nastalih kao posledice ratnih razaranja, Kraljevina SHS je raspisala zajam koji je imao službeni naziv „2,5% državna renta za ratnu štetu“, na osnovu koga su u toku 1923. godine emitovane državne obveznice sa rokovima dospeća do 1974. godine, u ukupnom iznosu od 4.916.590.000 dinara. Kamatna stopa po ovim vrednosnim papirima iznosila je 2,5% godišnje, a celokupna amortizacija se zasnivala na očekivanim uplatama nemačkih reparacija, koje su, prema proceni vlade, za Srbiju i Crnu Goru trebale da iznose oko 6.600 miliona dinara (vezanih za marke u zlatu). Naime, kalkuliralo se da taj iznos Nemačka treba da isplati Kraljevini SHS u narednih 50 godina – do kraja 1974. godine. Tako je stvoren lanac obaveza, čije karike nisu mogle biti čvrsto povezane. Kraljevina SHS je *de iure* bila garant za isplatu sopstvenih obveznica, dok su *de facto* izvori sredstava za njihovu amortizaciju očekivani od nekog drugog – na čije izvršenje obaveza se nije moglo uticati [Kršev, 2007: 155–163].

Praveći marketinški teren za raspisivanje najvećeg unutrašnjeg zajma, vlada je dodatno unosila euforičnu atmosferu u javnosti objavljujući bombastične naslove u novinama, poput „Koliko ćemo dobiti?“, „Šta Nemačka ima da plati?“, „Koliko je naš deo?“, „Šta Srbija treba da primi?“ – i tako unedogled. Sve ovo će bitno uticati na to da se stanovništvo masovno odluči za kupovinu obveznica najavljenog zajma za ratnu štetu [Политика, 8, 9, 24. и 25. јун 1921].

Ali ubrzo se stvar oko ratnih reparacija zakomplikovala. Naime, Nemačka je počela da koristi sva moguća sredstva kako bi izbegla plaćanje reparacija – izazivajući do tada neviđenu hiperinflaciju koja doživljava kulminaciju novembra 1923. godine (kada je jedan američki dolar vredeo neverovatnih 4,2 milijarde maraka), a koristeći se nesporazumima između saveznika – zapretila je i izbijanjem socijalističke revolucije. Važnu činjenicu u tom trenutku predstavlja odbijanje američke strane da učestvuje u formiranju komisije koja je trebalo da oceni platežnu moć Vajmarske republike. Zapadajući u sve dublju krizu, Nemačka je od 1924. do 1931. godine uspela da isplati svega još 11 milijardi zlatnih maraka, kada je odlukom američkog predsednika odobren moratorijum na izvršenje njenih obaveza.

Vajmarska republika nije bila u stanju da plaća nominalno 2,5 milijarde zlatnih maraka godišnje odštete, usled ogromnih problema koje je imala u zemlji, kao i činjenice da su Francuska i Belgija zauzele njene dve najbogatije oblasti – Rur i Sar. Usled toga, *Međunarodni komitet eksperata*, kome je predsedavao Čarls Doz, izrađuje tokom aprila 1924. godine plan koji ima za cilj privrednu obnovu Nemačke i stvaranje stabilne valute. Ovaj plan je sadržavao kontradiktornost, jer je stavio u podređeni položaj zemlje saveznice (pre svega Englesku i Francusku), koje su bile u obavezi da plaćaju svoje dugove Americi – a na račun Nemačke, koja je pak bila dužna njima, ali pošto nije bila u stanju da svoje obaveze izvršava morao joj se dodeliti čitav niz preferencijalnih ugovora i kredita. „Dozov plan“ nije uspeo, odnosno on je samo za kratko vreme odložio ekonomsko poniranje Nemačke, u koje su je svesno gurale njene političke elite na čelu sa kancelarom Hajnrihom Briningom, a sve u cilju izbegavanja plaćanja obaveza po osnovu ratne štete [Popov, 1976: 414–415].

Poslednji pokušaj da se problem ratnih reparacija konsoliduje u smislu redovnog izvršenja dospelih obaveza bio je tzv. „Jangov plan“ iz juna 1929. godine. Predlog

Ovena Janga predviđao je fiksnu anuitetnu kvotu od 84 miliona zlatnih maraka godišnje, koje bi Nemačka vraćala u narednih 36 godina (do 1965). Ostatak duga bio bi raspoređen u toku sledeće 22 godine (do 1987), a njihov godišnji iznos odgovarao bi iznosu obaveza savezničkih država prema Americi (prosečno 22,65 miliona maraka godišnje). Ovim predlogom nisu bile zadovoljne Francuska, Belgija i Engleska, jer je on značio sniženje opšteg iznosa reparacionih obaveza Nemačke. U suštini, nespozazumi po osnovu ratne štete na relaciji Evropa–Amerika generisani su stavom da Sjedinjene Države nikada nisu dovodile u vezu ratne dugove (kredite date saveznicima) sa reparacijama (obavezama Nemačke prema saveznicama), što je nekoliko puta pokušala da uradi većina evropskih zemalja koje su imale dugovanja po jednom, a potraživanja po drugom osnovu [Roberts, 2002: 373–391].

Međutim, događaji izazvani slomom njujorške berze ubrzo su se preneli u Evropu i prouzrokovali krizu novčanog i kreditnog sistema, naročito u Nemačkoj. Njen budžet za 1930. godinu završio se deficitom od preko milijardu maraka. Već maja naredne godine bankrotirala je jedna od najvećih banka ne samo u Nemačkoj, nego u Evropi – *Darmstädter und Nationalbank* (tzv. „Danatbank“), sa kojom su pod stečaj otišle i mnoge druge banke, što je pak uzrokovalo lančanu reakciju posledica – zatvaranje fabrika, otpuštanje radnika s posla, prestanak isplata zarada i društvene nemire [Kingston, Lambert, 1982: 172–173].

Nemačkoj je ponovno pretila socijalna katastrofa (preko 50% ekonomski aktivnog stanovništva bilo je bez posla), koja će dovesti Adolfa Hitlera na vlast. Na molbu predsednika „Vajmarske republike“, Paula fon Hindenburga (1847–1934), američki predsednik Herbert Huver (1874–1964) donosi jula 1931. godine odluku o proglašenju moratorijuma (obustave plaćanja) na sve međunarodne obaveze (uključujući tu i ratnu odštetu) koje je Nemačka imala do tada. Godinu dana kasnije, na Konferenciji o reparacijama u Lozani, članice Antante su zaključile da Nemačka umesto reparacionih obaveza uplati jednokratno obeštećenje u iznosu od tri milijarde maraka, nakon čega prestaju sva njihova potraživanja [Hoover, 1952: 91–92].

Ali Kraljevina Jugoslavija nije prihvatila plan američkog predsednika Huvera – smatrajući da je njime ona „žrtvovana“ za spasenje Nemačke, kao ni zaključke iz Lozane – zbog izuzetnog značaja reparacija po njene finansije (pre svega za obveznice ratne štete). Jugoslovenska vlada se pozivala na član 234. Versajskog ugovora koji je predviđao da se „nikakva redukcija utvrđenih plaćanja za naknadu štete ne može izvršiti bez posebne dozvole vlada zastupljenih u komisiji za naknadu štete“. Paradoksalno, jer Jugoslavija nikada nije imala direktnog predstavnika ni u jednom telu koje je međunarodna zajednica osnovala po osnovu problema ratne štete, ali to je nije smetalo da i dalje uporno insistira u svojoj politici da „Nemačka mora večno plaćati ratnu odštetu“³ [Политика, 8. јул 1929].

³ Vlada je 19. avgusta 1931. godine uputila kominike *Društvu naroda* u kom se, između ostalog, kaže da je „komitet eksperata u Londonu priznao snagu argumenata jugoslovenske strane protiv integralne primene Huverovog plana, koja nije mogla da prihvati takvo rešenje koje predstavlja težak udarac na finansijski i ekonomski položaj zemlje“ [AC, 37, сигн. 33-243].

Tako se priča sa obveznicama „ratnog zajma“ neslavno završila. Izdate u cilju obeštećenja građana, akcije su postale sredstvo njihovog potpunog osiromašenja, jer nakon objavljivanja moratorijuma na plaćanje reparacija – obveznice ratne štete, kao hartije od vrednosti sa najvišom državnom garancijom, postale su gotovo bezvredne. Na drugoj strani, špekulantima – koji u ratu nisu pretrpeli nikakvu štetu, omogućile su enormno bogaćenje. Otkupljivane pre roka dospeća uz neverovatan diskont od preko 90% (na nominalni iznos od 1.000 dinara plaćalo se donosiocu između 60 i 120 dinara), ubrzo su kod naroda izgubile značaj koji im se u početku pridavao [Muzej Vojvodine, Fond Roberta Paulovića, sign. 1300].

Javni nastupi ministra finansija Milana Stojadinovića (1888–1961) nedvosmisleno su govorili tome u prilog, jer je izražavao skepticizam u pogledu mogućnosti državnog servisiranja i amortizovanja zajma. Ubrzo su se u ovu kampanju uključile i državne (privilegovane) banke – *Poštanska štedionica* i *Jadransko-podunavska banka*, koje u cilju „brige o svojim građanima i očuvanja ugleda zemlje pobednice“ interвениšu na tržištu, kako bi „spasle ono što se spasti može“. U beznađu, vlasnici obveznica požurili su u banke ne bi li ih što pre prodali i na taj način izbegli njihovo potpuno devalviranje.

Ubrzo nakon toga – kada je većina obveznica promenila svoje vlasnike – usledila je nova Stojadinovićeva mahinacija, u vidu izjave „da je država ipak uspela da obezbedi sredstva za pokriće isplata obveznica ratne štete u što realnijem iznosu“, što je dovelo do njihovog naglog skoka na berzi, na kojoj su prodavane, ali sada po pet puta većoj ceni od one po kojoj su bile otkupljene. Na taj način država je uspela da amortizuje do 1933. godine obveznica u nominalnoj vrednosti od 1.162.142.000 dinara (nešto manje od jedne četvrtine ukupnog iznosa zajma), odnosno, prema procenama tadašnje opozicije, špekulanti su na ovom poslu zaradili gotovo čitavu milijardu dinara⁴ [AC, 37, сигн. 41-287].

Pored ovih „berzanskih mahinacija“ javnost je bila iritirana i brojnim aferama koje su se odnosile na manipulacije sa materijalnim sredstvima dobijenim na ime kompenzacije novčanih potraživanja. Tako je, na primer, preduzeće „Omnium Serb“ (na čijem se čelu nalazio Rade Pašić, sin Nikole Pašića), ostvarilo monopolski položaj na uvoz robe (poput ratnog naoružanja, šećera i žive stoke) koja se dopremala u zemlju na ime naknade za isplatu ratne štete. Čitav drugi kontingent goveda i ovaca koji je dobijen iz Nemačke bio je ustupljen ovoj firmi, i to po ceni od 455 dinara za jednu ovcu i 1.510 dinara za jedno goveče. Ukupan kontingent brojao je 17.500 goveda i 60.000 ovaca. Ekonomsko-finansijski komitet pri Ministarstvu finansija, koji je odlučivao o ovakvim preferencijalima, doneo je odluku da protekcionizovani „Omnium Serb“ ne plati nikakvu carinu prilikom uvoza ovog kontingenta. Zarada ovih špekulanata na osnovu dobijenih privilegija lako se mogla izračunati ako se zna da je cena

⁴ Upravo zbog finansijskih mahinacija sa obveznicama ratne štete Stjepan Radić je jednom prilikom u Narodnoj skupštini rekao za Milana Stojadinovića da je „fina glavica ali veliki lopov“, dok ga je Ljuba Davidović prozvao „ocem korupcije“.

jedne ovce u Vojvodini iznosila 900, a goveda 3.000 dinara [*Политика*, 3. фебруар и 18. новембар 1925].

Kraljevina je u periodu od 1921. do 1931. godine primila od zemalja članica bivšeg Centralnog bloka ratnu odštetu u ukupnom iznosu od 670 miliona zlatnih maraka. Od Nemačke je dobijeno 479.135.580 zlatnih maraka u naturi (lokomotive, vagoni, hemikalije, poljoprivredne mašine, građevinski materijal i živa stoka) i 2.317.285 zlatnih maraka u gotovom novcu. Njene prosečne godišnje obaveze prema Jugoslaviji do 1988. godine određene su u iznosu od 22,6 miliona zlatnih maraka. Od Mađarske je dobijen avans u gotovom novcu u iznosu od 47 miliona zlatnih kruna, a kroz robu je isporučeno ukupno 417.354 tona uglja, 3.000 konja, 1.285 goveda i 5.000 ovaca. Mađarske reparacije prema Jugoslaviji proračunate su u godišnjem anuitetu od 13,5 miliona zlatnih kruna, koje je ona morala plaćati do 1966. Bugarski dug utvrđen je u iznosu od 2.250 miliona zlatnih franaka, koji je u naturalnom obliku izmiren u celosti. Preostale bugarske obaveze raspoređene su u jednake godišnje anuitete u iznosu od 12,5 miliona zlatnih franaka, sa rokom otplate takođe do 1966. godine [Узелац, 1931: 64–69].

Hrvatska opozicija je iskoristila novonastalu situaciju da optuži Beograd kako je posleratnu obnovu Srbije izveo na račun prečanskih krajeva, a da su gotovo sve pristigle reparacije utrošene u Srbiji. Oni su doveli u vezu činjenicu da ratne reparacije nisu ulazile kao stavka prihoda u budžetu, ali da je zato amortizacija obveznica ratne štete, koja je prosečno iznosila oko 150 miliona dinara godišnje, evidentirana kao stavka rashoda. Kako su u ostvarenju ukupnih budžetskih prihoda prečanski krajevi učestvovali sa $\frac{2}{3}$ predviđenih sredstava, to je, po njima, značilo da su na ime ratne štete pričinjene Srbiji uplaćivali prosečno 100 miliona dinara godišnje i na taj način indirektno plaćali njenu obnovu [Bićanić, 1938: 28–31].

Predlozi, prisutni u javnosti tokom tridesetih godina, da se angažuje strani kapital koji bi preuzeo finansiranje obveznica ratne štete putem davanja koncesija nije imao efekta, jer za takav posao više nije bilo ekonomskog interesa. Tako pitanje ratne štete u Jugoslaviji između dva svetska rata nije dobilo adekvatan prostor za konačno rešenje, nego se na kraju izgubilo u sivilu sveukupnih dnevopolitičkih događanja.

Literatura:

Andrassy, Juraj. *Međunarodno pravo*, Zagreb: Školska knjiga, 1978.

Архив Србије – Београд, Фонд Милана Стојадиновића.

Bićanić, Rudolf. *Ekonomska podloga hrvatskog pitanja*, Zagreb: Naklada Vlatko Maček, 1938.

Гуч, Ц. П. – Јовановић, Ј. М. *Дипломатска историја модерне Европе 1878–1919*, Београд: Геца Кон, 1933.

Hobsbaum, Erik. *Doba ekstrema – istorija kratkog dvadesetog veka 1914–1991*, Beograd: Dereta, 2004.

Hoover, Herbert. *The memoirs of Herbert Hoover*, III, New York: Macmillan, 1952.

- Kingston, Džeremi – Lambert, Dejvid. *Velike svetske katastrofe i krize*, Beograd: Narodna knjiga – Vuk Karadžić, 1982.
- Костић, Лаза – Максимовић, Адам. *Зборник финансијских закона од 1919. до 1939/40*, Нови Сад: Штампарија Дунавске бановине, 1939.
- Kovačević, Josip. *Ratne štete i reparacije*, Zagreb: Školska knjiga, 1993.
- Kršev, Boris. *Finansijska politika Jugoslavije 1918–1941*, Novi Sad: Prometej, 2007.
- Минц, И. И. – Панкратова, А. М. – Потемкин, В. П. – Тарле, Е. В. – Колчановски, Н. П. *Историја дипломатије 1919–1939*, Београд: Архив за правне и друштвене науке, 1951.
- Muzej Vojvodine – Novi Sad, Fond Roberta Paulovića.
- Perazić, Gavro. *Međunarodno ratno pravo*, Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1986.
- Политика*, Београд, 8, 9, 24. и 25. јун 1921; 3. фебруар и 18. новембар 1925; 8. јул 1929.
- Popov, Čedomir. *Od Versaja do Danciga*, Beograd: Nolit, 1976.
- Roberts, Džon. *Evropa 1880–1945*, Beograd: Clio, 2002.
- Узелац, Душан. *Девизна политика Краљевине Југославије 1919–1929*, Београд: Правни факултет, 1931.
- Vučinić, Zoran. *Međunarodno ratno i humanitarno pravo*, Beograd: Službeni glasnik, 2006.

Réparations de guerre et leur sort après la Première Guerre mondiale – le cas du Royaume de Serbie, Croates et Slovènes

RÉSUMÉ: Cet article considère le problème de l'évaluation et le paiement des dommages de guerre, après la Première Guerre mondiale étant donné que cette question représentait la plus grande pierre d'achoppement à l'occasion de faire des accords de paix entre «Entente» (les pays vainqueurs) et «bloc des forces centrales» (les pays vaincus). Que les grandes forces n'étaient pas intéressées seulement au résultat, montre le cas du Royaume de Serbie, Croates et Slovènes, qui comptait aux réparations de guerre pour obtenir la plupart de ses sources de financement. Comptant sur une rente contractuelle, le premier état yougoslave a fait un des plus grands emprunts internes (émettant des obligations de dommages de guerre) qui a finalement subi un fiasco complet. Plus précisément, la situation internationale créée par la Grande (globale) crise économique a produit la déclaration unilatérale d'un moratorium sur les obligations allemandes, ce qu'a conduit à une suspension complète de paiement des dettes découlant de dommages de guerre.

MOTS-CLÉS: *le Traité de Versailles, les réparations, la Conférence de Spa, le plan d'Young et de Dawes, le moratorium de Hoover, le Royaume des SHS / Yougoslavie*